

KURDI MÁRIA

215 éves az ír regény: Maria Edgeworth és a „nemzeti történet”

Írország történelmében a 17. század tragikus időszak volt. A század elején I. Erzsébet seregei a kinsale-i csatában leverték az utolsó gael lázadást, melynek vezetői és túlélő katonái jó része elmenekült hazájából, az angol birodalmi politika pedig nagyarányú betelepítési akciósorozatba kezdett. Angol és skót protestánsok ezrei kerültek az ír tartományokba, és kaptak ott jó földeket a katolikus őslakosság rovására. Cromwell pusztító írországi hadjáratát Orániai Vilmos számára győztes írországi hadjárata (1689-91) követte, melynek nyomán az ellenfelét, II. Jakabot támogató katolikus írek büntetésére és háttérbe szorítására úgynevezett büntető törvények (penal laws) léptek életbe. Tovább fokozódott így az angol betelepülőkből, illetve leszármazottaikból álló protestáns földbirtokosok és az elnyomott, a büntető törvényekkel jogfosztottá tett katolikus lakosság közötti ellentét. A 18. századra Írország társadalma nagymértékben megosztottá vált, és hihetetlenül mély ellentétek világát mutatta. 1800-ban, az egyesülési törvény (Act of Union) értelmében az ország Nagy-Britannia belső gyarmatává vált, politikai intézményeinek önállósága megszűnt. A gyarmatosítási folyamattal együtt járó intenzív anglicizálás következménye, hogy az angol nyelven születő, anglo-írnek nevezett irodalom a 17. század végétől, a 18. század elejétől egyre meghatározóbb része lett az ír kultúrának. Mellette valamelyes mértékig fennmaradt a gael nyelvű irodalmi hagyomány is, tehát az írországi irodalmon belül szintén megosztottság keletkezett.

Az anglo-ír irodalmi hagyomány említésekor fontos tisztázni, hogy az anglo-ír jelzőnek nem egészen azonos a jelentése a politikai és irodalmi diszkurzusban: az utóbbi jelentésben az angolokkal való kapcsolat nem

annyira domináns, mint az előbbiben, tágabb értelemben az angol nyelven születő ír irodalomra és szerzőire vonatkozik.¹ Egészen a 19. század közepéig az anglo-ír irodalom képviselőinek nagy többségét az Írorszáiban élő, vagy születésüknél, identitásuknál fogva oda kötődő, elsősorban protestáns írók alkották, akiknek felmenői Angliából származtak. Voltak természetesen angolul író katolikus szerzők is, számuk a 19. század huszas-harmincas éveiben kezdett markánsabban emelkedni. Magát az anglo-ír irodalmi hagyományt, írja Deane, az teszi különlegessé, ugyanakkor gyökereit és határait tekintve nehezen definiálhatóvá, hogy egyszerre mutat hasonlóságokat a gael, angol, skót és európai kultúrával.² Miközben mintegy regionális kiágazása az angol irodalomnak, sajátos témái és koronként szélsőséges árnyalatai, vagy egyenesen szubverzív eszközei relatív másságát is mutatják: egy kettősségeket és ellentmondásokat magába sűrítő, többszörösen megosztott ország és kultúra talaján létrejött gyarmati irodalom másságát. A protestáns anglo-ír szerzőket hibrid identitás jellemezte: egyrészt az angolokétól különböző érdekeik, földrajzi és kulturális értelemben eltérő élményviláguk, másrészt az óslakos írektől való politikai, vallási és gazdasági elhatárolódásuk miatt.

A posztkoloniális kritika egyik központi kérdése a regényírás és a nemzet kapcsolata gyarmati körülmények között. Gerry Smyth Benedict Andersonra és Fredric Jamesonra hivatkozva fejtegeti, hogy a kettő egymást feltételezi: a regény a nemzetté válás kontextusában alakítja ki formáját és komplex módon artikulál nemzeti kérdéseket.³ Írorszáiban, paradox módon, a Nagy-Britanniával való egyesülés (az Unió, 1800), azaz a politikai önállóság teljes megszűnése nyitotta meg az utat a nemzeti egységről való gondolkodás és az önálló nemzeti törekvések felé. Ugyanebben az évben jelent meg Maria Edgeworth (1767-1849) *Castle Rackrent*-je (A Rackrent kastély), a századforduló kiemelkedő regénye, terjedelmére nézve inkább kisregénye, amely magyar fordításban szintén olvasható. Bár erről a kérdéstről vannak eltérő vélemények is, számos kutató szerint ez az első „igazi” ír regény, mert 18. századi elődeivel összevetve teljes egészében az ír társadalomról, annak jellemző problémáiról szól. Szerzője, Maria Edgeworth Angliában született, majd tizenévesen került át Írorszáiba, ahol azután haláláig élt. Apja felvilágosult protestáns földbirtokos volt, aki racionálisan, kellő ambícióval, és a katolikus bérlők iránti megértéssel igazgatta birtokait. Edgeworth az ő hatása alatt kezdett írni, és vált a 19. század elejének legismertebb, kanonikus rangot szerzett anglo-ír regényírójává, akit az angol regionális regény egyik jelentős képviselőjeként tart számon a brit irodalomtörténet. Apjával közös műveik is születtek, melyek között leghíresebb, az *Essay on Irish Bulls* (Esszé az ír elszólásokról, 1802) az őshonos katolikus írek iránti érdeklődésüket mutatja: az Írorszáiban beszélt angol nyelv kifejező erejéről, eszköztárának gazdagságáról szól. Az Edgeworth család Unió-párti volt,

mert úgy gondolták, Írország társadalmi és gazdasági fejlődését, valamint a katolikusok egyenjogúságát ez a megoldás biztosítja leginkább.

A *Rackrent kastély* 1800. januárjában jelent meg, a Nagy-Britanniával való Unió előestéjén, tehát megírásakor ezt a nagy változást még csak sejteni lehetett. Kisregényét Edgeworth „tale”-nek, történetnek nevezi, és művével elindított egy új műfajt, az úgynevezett „national tale”, vagyis a nemzetről szóló történet műfaját, amely a 19. század első évtizedeinek ír regényirodalmában egyre népszerűbbé vált. A számos 18. századi regény-elődre jellemző hosszú alcímet A *Rackrent kastély* esetében is megtaláljuk, amely így szól: *An Hibernian Tale Taken from Facts and from the Manners of the Irish Squires, before the Year 1782* (Hiberno történet az ír földesurak szokásai és tények alapján az 1782-es év előtti időkből). Az eredetiben a „Hibernian” jelző az „Irish” szó régebbi változata, és szintén „írt” jelent. Hibernia volt Írország régi latin neve, például Tacitus is használta, és szerepelt a középkorban készült térképeken. Több kritikus is tárgyalja, vajon miért szerepelt az író két jelzőt az alcímben, mit fejezhet ki különbségük. William J. McCormack értelmezésében feszültség érzékelhető a „Hibernian” és az „Irish” között,⁴ az előbbi jelző régiessége azt húzza alá, hogy a történetet egy öreg ír katolikus őslakos, Thady Quirk mondja el, aki a Rackrent családot négy generáción keresztül híven szolgálta. Alakját egy az Edgeworth birtokon élő valós személyről mintázta az író. A Rackrentek ír identitása, amint már a történet elején kiderül, kettősséget mutat. Eredeti nevük O’Shaughlin volt, az ír királyoktól származtak, tehát az őslakos írekhez tartoztak, de a vagyont, amint Thady állítja, csak bizonyos feltétellel tarthatták meg, mégpedig az akkori családfőnek „parlamenti határozat útján fel kellett vennie és viselnie kellett a Rackrentek nevét és címerét”.⁵ Mivel 1782 előtt katolikusnak nem lehetett földbirtoka, és nem választhatták meg parlamenti képviselőnek sem, mint a kisregényben Condy Rackrentet, a családnak érdekében bizonyára át kellett térnie a protestáns hitre, ami egyáltalán nem volt példanélküli jelenség akkoriban. Magát a művet Edgeworth az 1782 előtti időkre helyezi. Az 1782-es dátum mind személyes, mind történelmi jelentőségű. Abban az évben települt át az Edgeworth család Írországba, illetve deklarálta a politikus Henry Grattan a protestáns képviselőkből álló ír parlament törvényhozásának autonómiáját. További pozitív fejlemény volt, hogy a katolikusok elleni büntető törvények jó részét 1793-ban visszavonták. 1798-ban, részben a Francia Forradalom hatására, a protestánsokból álló Egyesült Írek republikánus mozgalma Theobald Wolfe Tone vezetésével az ország teljes önállósága elérésére felkelést szervezett, amelyben sok katolikus is részt vett. Szektás és belső ellentétek miatt a felkelés hamar elbukott, megtorlások és kivégzések követték. Következésképpen más irányt vett a politika, és a brit nyomásnak, valamint belső áruulásoknak (is) köszönhetően az ír parlament elfogadta a

brit kormány által szorgalmazott egyesülési törvényt, s utána feloszlatta önmagát. Írország az Egyesült Királyság részeként belső gyarmattá vált.

Az egyesülés után a protestáns földbirtokosoknak fokozatosan be kellett látnia, hogy a gyarmati sorban addigi különleges státuszuk megszűnt, hiszen az ország ügyeit Westminsterből irányították. Számosan közülük áttelepültek Angliába, ám az új helyzet egyébként is labilis kettős identitásukat még inkább elbizonytalanította, mivel az angolok szemében ők gyakorlatilag szintén íreknek számítottak, mint az általuk lenézett katolikusok.⁶

A függetlenség teljes elvesztése a nemzeti megosztottság problémájával még inkább szembesítette a protestáns birtokos osztályt és a belső egység lehetséges módozatainak kérdését vetette fel számukra, mivel rájöttek, nem egyedül ők alkotják a nemzetet Írországban, és a „nemzet” fogalma is újradefiniálásra szorul. Ebben az összefüggésben *A Rackrent kastély* jelentőségét az adja, hogy láttelep és egyben prófécia. Egyfelől reflektál a megosztottságra, mert egy vidéki társadalmi kör ábrázolásában katolikus és protestáns íreket egyaránt szerepeltet, bemutatja helyzetük, törekvéseik és életvitelük különbségeit, ugyanakkor egymáshoz fűződő kapcsolatuk ellentmondásait. Másfelől a múlttól szóló történet elmondásában előre vetíti a két társadalmi osztály lehetséges jövőjét, amely a protestánsok számára nem sok jót ígér és figyelmeztetésként is felfogható, a katolikusok számára viszont új lehetőségek nyílnak. Tény, hogy az 1820-as évektől kezdődően, különösen pedig az 1829-ben bekövetkezett katolikus emancipáció után az őslakos ír értelmiség és középosztály jó ütemben erősödött, a protestáns földbirtokosság pedig egyre inkább háttérbe szorult mind politikai, mind gazdasági téren. A britektől való teljes gyarmati függés tehát hosszú távon javította a katolikusok helyzetét, bár a század közepe felé egyelőre még az elsősorban a Nyugat-Írországban élő őslakosságot sújtó, nemzeti tragédiát jelentő Nagy Éhínség (1845-49) évei következtek.

Sokezer társához hasonlóan az országban a kisregény narrátora, Thady írástudatlan, így mondandóját a szerkesztő (editor) írja le és rendezi olvasható formába. Edgeworth a kisregényt az első alkalommal névtelenül jelentette meg, nem vállalta a női szerzőséggel járó potenciális hátrányokat a patriarchális társadalomban és könyvkiadói világban. A 19. század első felében a Brontë nővérek álnevek alatt publikálták műveiket, ezt előlegezve *A Rackrent kastély* szövegének szerkesztője férfiként jelenik meg. A férfi-szerkesztő álcája mögött természetesen ott az író, a tanult protestáns földbirtokos osztály képviselője, aki az őslakos történetmondóval együtt, kettős hangszerelésben tárja az olvasó elé a Rackrent család tragikomikus történetét. Mivel a mű elsősorban az angol olvasók számára készült, a szerkesztő magyarázó előszóval, epilógussal, lábjegyzetekkel és terjedelmes glosszáriummal látta el *A Rackrent kastélyt*, s ezek a metanarratív szövegek az egész mű jelentős hányadát teszik ki. A kisregény előszava a történet

közlésének fontossága mellett azzal érvel, hogy Nagy-Britannia és Írország közelgő egyesülése olyan változás, amelynek nyomán az ország elveszti identitását, és múltjának darabjait az ilyen önmagáról szóló, leírt történetek őrizhetik meg.⁷ Thady történetmondásának egyes epizódjait kiegészítendő a glosszáriumban időnként kimerítő leírások tájékoztatnak bizonyos ír kulturálisszokások, közösségi események és hagyományok megkülönböztető jegyeiről. Több jegyzet is foglalkozik például a halottsiratáshoz kapcsolódó szokások ír specifikumaival. A magyar fordításból a regény alcíme és a szerkesztő által hozzáadott paratextuális és metanarratív anyag az epilógus kivételével sajnos kimaradt, így ezekre az angol eredeti alapján utalok.

A szerkesztői közvetítést hangsúlyozó narratív keretezést számos 18. századi regény írója alkalmazta Edgeworth előtt. Ami Edgeworth-nél új, az egyfelől a narrátor és szerkesztő kulturálisan egyenlőtlen viszonya. Folyamatos jelenlétét a szerkesztő azáltal is hangsúlyozza, hogy a történet bizonyos epizódjainál lábjegyzetben közli, hogy az éppen elbeszéltek tényleg tükrözik az ír valóságot, mert ő már hallott hasonló esetről. Közbeavatkozása azt jelzi, hogy Thady látóköre és tudása kiegészítésre, igazolásra szorul. Másfelől az előszóban a szerkesztő kijelenti, hogy Thady idiomatikus beszédmódját nem lehet lefordítani, és a történet autentikusságára kétely vetülne, ha nem a Thady által használt dialektusban bocsátaná azt közre.⁸ A gyarmatosítás folyamatában birtokhoz jutott osztály tagja, a szerkesztő funkcion keresztül irányító Edgeworth tehát szándéka szerint saját nyelvén beszélteti az alárendeltet, a leírt változat azonban óhatatlanul magán viseli a közvetítés nyomát, már csak a szóbeliség és az írásbeliség különbsége miatt is. Thady narrációja tulajdonképpen jól olvasható, az angol nyelvi sztenderdet megközelítő stílust használ, az író-szerkesztő manipulatív alakítását sejtetve. Julian Moynahan úgy véli, hogy a posztkoloniális kritikai diszkurzus egyik központi terminusával élve fordított mimikriáról van itt szó: nem a gyarmatosított utánozza elnyomóit, hanem a gyarmatosító osztály tagja utánozza, megszemélyesíti (impersonates) az őshonos ír beszédmódját, de a mimikri szokásos működése szerint eltérésekkel az eredetitől.⁹ Ugyanakkor a narrátor Thady lojálisan, sőt szeretettel beszél urairól, de a történet, amelyet a Rackrent családfők négy generációjának életéről elmond, egyre sötétebb képet mutat: Sir Patricket az alkohol viszi korán sírba, Sir Murtaghot a túlhajszolt életmód, Sir Kit párbajban hal meg. Az utolsó Rackrent földesúr, Conolly (Condy) Rackrent afféle Pató Pál úrként saját kényelme kedvéért mindent elodáz, nem törődik pénzügyeivel és adósságaival, így elveszti a birtokot, majd egy esztelen tett következtében, dicstelen körülmények között ő is távozik az élők sorából. A történetmondó tulajdonképpen azt festi le, hogy a gyarmatosítás során hatalmi pozícióba jutó földesurak, a protestáns elitosztály tagjai féktelenségükkel és gondatlanságukkal önmagukat és másokat is tönkretesznek. Ilyen

körülmények között Thady feltétlen tiszteletének kifejezése ironikusan cseng – mert ilyen embereket hogyan is tudna valóban őszintén tisztelni. Derek Hand szerint a kisregényben jelen levő mindkét hang, a kulturális háttéranyagot birtokló szerkesztőé és a tanulatlan öreg cselédé a maga módján egyaránt kétértelmű, státuszuk „radikálisan meghatározhatatlan”,¹⁰ a megosztott ír társadalom sajátos kommunikációs stratégiáira utalva.

A pusztulásra ítéltség metaforájának is tekinthető, hogy a Rackrent földesurak általában anyagi érdekből kötött házasságai terméketlenek, a birtokot oldalágon öröklik. Az egyenlőtlenség alapján szerveződött társadalomban fokozatos talajvesztésüknek jórészt erkölcsi okai vannak, hiányzik belőlük a józan önmérséklet, a realitásérzék, s az alárendeltekkel, nőekkel és a katolikus bérlőkkel igazságtalanul bánnak, tárgyként kezelik őket, a birtokot nem gondozzák megfelelően. A Rackrent beszélő név, jelentése uzsorabér vagy igeként annak beszédése, ami önmagában is jelzi a bérlők kizsákmányolását lehetővé tevő feudális gazdálkodás lényegét. A törvényt csűrő-csavaró Sir Murtagh viselt dolgait elbeszélő részek jó példát nyújtanak a földesúri önkényességről:

... Sir Murtagh jól értette, hogyan kell keresztülhajtani; sok napi robot járt így neki, ló és ember, minden egyes bérlőtől, minden évben, s meg is kapta; és ha valamelyikük a bosszantására volt, hát kiválasztotta a legszebb napot, éppen mikor az árva a maga búzáját hordta volna be, vagy zsúpolta a kunyhóját, ráüzent és lovastul elhívatta; ily módon kitanította őket, hogy – az ő szavaival élve – tudják, mi a törvény földesúr és bérlő között.¹¹

A cím öröklésében Murtaghot követő Sir Kit történetének személyesebb vonatkozású erkölcsi mélypontja, amikor a vagyonáért elvett zsidó feleségével szemben partiarhálisan elnyomó és rasszista módon viselkedik. Hét évig zárva tartja a szobájában, mert az asszony nem hajlandó átadni neki a személyes holmijai között őrzött gyémántokat. Az eset elbeszélése példát nyújt arra is, hogy gyarmatosított általában osztja urai előítéletét, illetve lenéző attitűdjét az idegenekkel, más kultúrából jövőekkel szemben, Thady ugyanis a raboskodó asszonyról így vélekedik: „nem állhattam meg, hogy meg ne szánjam, bárha zsidó volt is”.¹²

A kisregény második részében, amely az elsőnél jóval terjedelmesebb és az író az előbbieket folytatásának nevezi, Thady kedvence, Sir Condy sorsáról beszél. Kiemelkedő epizód itt a protestáns földbirtokosok által uralt korabeli politikai viszonyok korruptségát bemutató képviselő választás leírása. Condy a vidék egyik ősi családjának sarjaként magától értetődően képviselőjelölt, aki köteles nagy lakomákat és ivászatokat adni, hogy a többség megválassza. Thady a pazarlást így kommentálja: „Én, amikor láttam, mi megy ott végbe, mikor láttam a tenger sok bordóit lefolyni olyanoknak

a torkán, akiknek semmi címük nem volt arra, hogy igyanak belőle, ... meg nem állhattam, hogy ne sajnáljam szegény uramat, akinek egyszer mindezért fizetnie kell, de nem szóltam, mert félttem, hogy ellenséges indulatot keltek magam ellen”.¹³ Claire Connolly Thady attitűdjének kétértelműségét veti fel,¹⁴ mert a szerinte is rossz, helytelen dolgok ellen inkább nem tesz semmit, nehogy kára legyen belőle. Az elbeszélés több pontja is árulkodik arról, hogy Thady megbízhatatlan narrátor: ha érdeke úgy kívánja, hallgat valamiről. Condy ideje alatt halmozódik a birtokon az adósság, nincs pénz még gyertyára sem, a kastély legszebb szobáiba befolyik az esővíz, a törött ablakokat rongyokkal és paladarabokkal tömik be. A Rackrent rezidencia egyre romosabbá válik, ironikus fényt vetve a kisregény címére: „kastély” helyett romhalmazról lehet inkább beszélni. Végül Condy kénytelen a birtokot bagóért eladni, a vevő pedig nem más, mint Thady fia, Jason, aki ügyvéd és már egy ideje intézi a birtok ügyeit, a jelek szerint a saját hasznára. A protestáns földbirtokosok önpusztítása és Jason, a katolikus középosztály képviselőjének nyeregbe kerülése a kisregényben előrevetíti a brit-ír egyesülés utáni évtizedek tendenciáit, posztkoloniális terminussal élve az elnyomott visszatérését (the return of the repressed).¹⁵

Edgeworth további regényei között még három foglalozik kifejezetten az ír társadalom kérdéseivel, nevezetesen a nemzeten belüli kiegyezés és a feudális viszonyok javításának lehetőségével. Ezek már az Unió után írott regények, cím szerint az *Ennui* (Életuntság, 1806) *The Absentee* (A távol lakó földesúr, 1812), és az *Ormond* (1817). Közöttük legjelentősebb a *The Absentee*, mert narratív eszközeit tekintve ebben jelenik meg a legösszetettebb módon, hogy az országban reformokra van szükség és ezek az otthon élő földbirtokos osztály kulturális és gazdasági vezetésével kell megvalósuljanak.¹⁶ A regény szintén „nemzeti történet”, és a politikummal telített műfaj a realista stílust sajátos romantikus nacionalizmussal ötvözve Írországot mint figyelemre méltó, különleges helyet kívánja bemutatni az angol olvasóközönség előtt, ahol érdemes élni és ahová érdemes visszatelepíteni.¹⁷ Magyarra csak körülírással lefordítható címe a 19. század eleji magyar kontextusból is jól ismert jelenségre utal, nevezetesen arra, hogy az ország sok földbirtokosa a birodalmi centrumban élt (az írek Londonban, a magyarok Bécsben) és a gazdálkodást intézőkre bízta, akik az egyszerű bérlőket alaposan kiszipolyozták, miközben urukat becsapták, netán meglopták. A *Rackrent kastély* indirekt módon megvalósuló kritikájával és a szerkesztő részéről egy kérdő mondatral történő zárásával szemben ezt a regényt némi didaktikusság jellemzi; alakjain keresztül érvényre juttat egy elgondolást, nevezetesen azt, hogy földesúr és bérlő számára egyaránt hátrányt jelent, ha az előbbi távol él; haza kell jönnie Írországba, és felvilágosult szellemben, racionálisan igazgatnia birtokait a modern nemzeti fejlődés érdekében. Így a *The Absentee* tulajdonképpen

tanregénynek is nevezhető, amely forma a reformkori magyar irodalomban szintén megjelent.

Hogy tantételét bizonyítsa, a *The Absentee* a címadó, távol lakó földesurak lehetőségeinek ábrázolása során bemutatja mind londoni életmódjukat, mind írországi birtokaik helyzetét, és a jövő útját. A regény első harmada Londonban játszódik, ahol az Írországból áttelepült Lord és Lady Clonbrony egy ideje élnek, még hozzá elég nagylábon. A Lord tehát távol lakó földbirtokos, aki intézőjén keresztül értesül birtoka dolgairól és kapja meg javadalmait, a Lady pedig arra vágyik, hogy az angol felsőbb osztályok társadalmi életében egyenrangú partnerként vehessen részt. Ennek érdekében erőn felül költekezik, új berendezésekre, ruhákra és mindarra, ami szerinte szükséges ahhoz, hogy pazarul megrendezett gálaestjeivel elérje célját. Mi több, mivel Angliában született, a férjhezmenetele után Írországból töltött évek nyomait igyekszik elfelejteni és magát angolnak feltüntetni, megtagadva kettős identitását. A *Daisy Miller* (1878) című, szintén kultúrák között játszódó kisregényének előszavában Henry James a „dramatizálás” fontosságára mutat rá a cselekményszervezés módszereinek megválasztásakor.¹⁸ Edgeworth már évtizedekkel James előtt dramatizál, amikor egyes 18. századi drámák expozícióját idézve regényét azzal kezdi, hogy az operából hazamenet néhány mellékszereplőként funkcionáló londoni társasági hölgy az ír Clonbrony családról beszél, s különösen az asszonyról nyilatkoznak lenézően, illetve kifigurázzák erőltetetten affektált angolos beszédmódját. A regény felépítésében további drámai vonás a jelenetező technika, a szerepjátszás hangsúlyozása, a párhuzamok és kontrasztok kiemelése. A londoni jelenetek között a legfontosabb Lady Clonbrony félresikerült gálaestjének bemutatása. Az alkalom mélypontján a Lady-t a kívülálló írsége, következképpen becaphatósága feletti sajnálkozás álarcába bújva nevetségessé teszik, amiért olyan keleti berendezési tárgyakat vett meg, amelyeket Torcaster hercegnő már visszautasított, amikor a kereskedő először neki ajánlotta fel azokat.¹⁹

Az „absentee” helyzet problematikusságára az író a házastársi és generációs kapcsolatok deformálódásának ábrázolásán keresztül is felhívja a figyelmet. Beilleszkedési igyekezetük nehézségei miatt Lord és Lady Clonbrony kapcsolata a korabeli társadalmi nemi ideológia és elvárások szempontjából zavarttá és kiegyensúlyozatlanná válik. Mint az ilyesmihez nem értő, gyermekként kezelt feleségek abban az időben, a Lady nem foglalkozik pénzügyekkel, ami vagyont hozott a házasságba, azzal férje rendelkezik. Azt hiszi, változatlanul gazdagok, tehát korlátlanul költekezik. Férje tudatában van adósságaik növekedésének, de Condry Rackrent-hez hasonlóan nem képes erélyesen fordítani ezen a tendencián, tekintélyét nem tudja megőrizni, házasságában csak látszatra gyakorol irányító szerepet. Fiuk, Lord Colambre, aki frissen végzett a cambridge-i egyetemen, éles

szemű, gondolkodó fiatalember, akit a narrátor úgy mutat be, hogy angol megfontoltság (prudence), ugyanakkor ír élénkség, lendületesség (vivacity) jellemzi.²⁰ Éppen azok a tulajdonságok, amelyek Edgeworth reményei szerint az ír fejlődés előmozdítására hidat képezhetnek a két nemzet között, így kétségkívül Colambre válik a regény főszereplőjévé. Szülei és közötté azonban szakadék keletkezik, amikor Colambre nem hajlandó kérésükre egy gazdag örökösnőt elvenni, hogy anyagi romlásukon ezzel segítsen. Bár tud a felhalmozott adósságokról, a hagyományos megoldás helyett más utat választ: hazaindul Írországba (ahol született), hogy utánerőn apja birtokainak, s a velük kapcsolatos ügyek intézésének.

A regény nagy része Colambre írországi utazását és annak tanulságait írja le, illetve dramatizálja. Itt mind ő, mind a többi szereplő állandó mozgásban van; az utazás a helykeresés, identitás-keresés klasszikus toposzaként szolgálja a „nemzeti történet” előrelépést mutató kimenetelét. Egymás tükörképének tekinthető szereplők, viselkedésmódok láttatnak hasonlóságokat a nemzeti- vagy osztálykülönbségek ellenére. Colambre Írországban két olyan különböző gyökerű férfival találkozik, akik Írország jobb megismerésében egyaránt mentorszerepet töltenek be számára: egyikük ott élő angol, a másik Angliában sokat megforduló ír férfi. Dublinban Colambre egy olyan ír családdal, a Raffartykkal ismerkedik meg, akik saját szüleihez hasonlóan próbálkoznak azzal, hogy az előkelőbb társaság elfogadja őket. Az általuk adott vacsorát dramatizáló jelenet, melyet többször megzavar, hogy a cselédek botladoznak, és nem tudnak a társasági szabályoknak megfelelően felszolgálni, Lady Clonbrony félresikerült gálaestje tükörképének tekinthető, az író itt az új ír középosztály úrhatnám törekvéseit parodizálja.²¹ Maga Colambre veti össze a saját anyja és Mrs. Raffarty erőn felüli költségeit hogy másnak, többnek látsszanak, mint amik, melynek következménye szerinte csalódás, szegény és csőd.²² A birtokok ügyeinek megismerésekor Colambre azzal szembesül, hogy az ezek intézésével korábban megbízott tisztességes ember helyét egy pénzéhes, a bérlőket kizsákmányoló intéző vette át. A bérlőkhöz hasonlóan szintén őshonos ír hatalomhoz jutva gátlástalan „rossz” ügynökké válhat, ezt a motívumot már *A Rackrent kastély* előlegezte Jason Quirk alakjában.²³ Az alapvető probléma természetesen a földesúr tartós távolléte, gazdához nem méltó viselkedése, ami lehetővé teszi, hogy a lelkiismeretlen intéző úgy bánjon a bérlőkkel, ahogy akar – ezt a regényben egy régi bérlő család, a történelmi nevű O’Neill-ek sorsa példázza. Kilakoltatásukat és kifosztásukat Colambre akadályozza meg, aki álruhában figyeli a folyamatokat, majd közbelép a család megmentésére. Írországi utazásának tapasztalatai és mentorai által (is) irányított meglátásainak tanulsága számára, hogy a természetes rend és fejlődés érdekében a birtok tulajdonosának a birtokon kell élnie és gondoznia azt, így „absentee” szüleit végül sikeresen ráveszi a

hazatérésre.

A romantikus regényben szükségszerű motívum a szerelmi szál, amely sok viszontagságon át a *The Absentee*-ben Colambre és fogadott unokahúga, Grace Nugent között szövődik, érzékenységük és egyben racionális gondolkodásmódjuk hasonlóságai alapján. Grace angol származású, aki ír nevelőapjától kapta a Nugent nevet. Teljes neve az ír kulturális emlékezetet előtérbe hozó allúziót képez. A Gracey Nugent név a 18. századi bárdok által szerzett gael nyelvű, úgynevezett „aisling” költészet egyik darabjából ismert. A műfaj az írek elnyomásának a 17. századtól számítható közegében, a veszteségek és a kiújuló remény megéneklésére született, melyben a védelemre szoruló hazát fiatal nőalak szimbolizálta.²⁴ Az ősi legendák szerint a földet megszemélyesítő istennővel kötött házasság tudta csak az új király uralmát biztosítani az ország, a föld felett, s az „aisling” mitizáló nőábrázolása részben ebből a hitvilágból táplálkozott. Edgeworth regényében, mint Thomas Tracy elemzi, a cselekmény nem kis részét Grace törvényes eredetének kiderítése teszi ki,²⁵ ami feltétlenül szükséges ahhoz, hogy Colambre párjául választhassa a tradicionálisan patriarchális társadalomban. Az „aisling”-re történő kulturális allúzióban felvillanó ír hagyományok szerint pedig az ősi hit alapján a földet szimbolizáló nőalakot feleségül véve tudja biztosítani vezető helyét az írek között. Grace nevét és származását illetően az író nő választása aligha véletlen: a gael hagyományokhoz való kötődés és angol eredetének, de a Clonbrony házban részben ír neveltetésének együttese újabb híd a két kultúra között.

A regény legvégén Edgeworth a váratlan nézőpontváltás eszközével él: az utolsó fejezet egy levél, amelyet a Clonbrony birtok egyik bérlője, Larry Brady ír testvérének. Mint *A Rackrent kastély* esetében, Edgeworth ismét szükségesnek tartja, hogy a katolikusok hangját is képviselje szereplő, aki kívülállóként értékeli a protestáns ír földbirtokosok viselkedését. Pat Brady, a levél címzettje, Lazarus Mordicai hintókészítő üzemében dolgozik Londonban, a maga szintjén tehát szintén „absentee”. Larry élénk színekben ecsetelve, lelkesen ír neki arról, hogyan tért haza Lord Clonbrony és neje a birtokra a két fiatal, Colambre és Grace társaságában, akiből hamarosan egy pár lesz. Larry, akárcsak az O'Neill család tagjai a törvényes, az ő szemükben igazi uraikhoz lojális, becsületos emberekként jelennek meg a regényben. Az egyszerű írek ennyire kedvező ábrázolása akár naiv szemléletről is árulkodhat, nem felejthető azonban el, érvel Anne Clune, hogy Edgeworth az angol olvasóközönség számára pozitív színekben akarta a testvér-országot feltüntetni, s ennek részeként bizonyítani, hogy az ír bérlő, ha jó bánásmódban részesül, éppen olyan szorgalmas és rendszerető tud lenni, mint angol párja.²⁶ A regény által érvényesített dramatizáló tendenciával összhangban sok szó esik szövegében kellékeknek tekinthető berendezési tárgyairól. Connolly szerint a tárgyakkal kapcsolatban elhangzó, megannyi

utalás a divat változásaira azt jelzi, hogy Írország szemléletében is új módra van szükség.²⁷ A régi bútorokból a Lord parancsára a bérlők örömtüzet raknak, és az új élet, otthonos berendezkedés metaforája, hogy ezeket fehér bársonnyal behúzott székekre cserélik ki, melyeket Grace Nugent hímmzett virágai díszítenek. Larry azzal fejezi be levelét, s Edgeworth magát a regényt, hogy új divat van feltűnőben, nevezetesen felhagyni az „absentee” életmóddal.²⁸

Ajórészt, vagy teljes egészükben írországi helyszíneken játszódó „nemzeti történetek” mellett Edgeworth angol társadalmi regényeket is írt, melyekben a nőábrázolás terén alkotott újat, és a kortárs angol írónővel mutatott párhuzamok okán „az ír Jane Austen” nevet érdemelte ki. *Belinda* (1801) című, irodalmi utalásokban gazdag, és egy váratlan, öntükröző fordulattal végződő regénye megelőzte Austen műveit. Edgeworth hősnője racionálisan, ugyanakkor érzelmeire hallgatva kíván párt választani a társadalmi rangot mindenek felé helyező, konzervatív szemléletű nagynéni és nőismerősök irányításának ellenében. Ezt követte a *Leonora* (1806), egy romantikus levélregény, valamint a *Helen* (1834), Edgeworth utolsó regénye. Szintén Angliában játszódik a *Harrington* (1817) című, többszörösen kultúrközi jegyeket felmutató regény, melynek férfi főszereplője gyerekkorától kezdve a zsidókkal és katolikusokkal szemben táplált előítéletekkel találkozott, tapasztalatai során azonban ráébred ezek kérdésességére és igazságtalanságára. A vallási toleranciát tematizáló²⁹ regény ihletője, amint az Edgeworth apja által írott bevezetőben olvasható, egy amerikai hölgytől kapott levél volt, melynek szerzője arról panaszkodott, hogy Edgeworth egyoldalúan formálja meg zsidó szereplőit.³⁰ Az író elgondolkodott a dolgon, és ennek eredményeképp a *Harrington* jelentősen elmozdul attól a szemlélettől, amely Edgeworth legfontosabb zsidó mellékszereplőjének, Lazarus Mordicai hintókészítő és –kereskedő sztereotipizált ábrázolását a *The Absentee*-ben átszövi. Mordicai meglehetősen pénzéhesnek mutatkozik és adósaival, köztük a Clonbrony családdal szemben érzéketlenül viselkedik, ám végül a tulajdonképpen jogos anyagi követelményeinek kifizetését illetően kompromisszumok elfogadására kényszerítik.

Maria Edgeworth írásművészetének esztétikai értékeit és témái, karakterei ábrázolásának a kor társadalmi-kulturális diszkurzusában elfoglalt helyét és jelentőségét már életében számos kortársa elismerte. A *Waverly* előszavában Sir Walter Scott, aki alighanem az író leg híresebb korai méltatójának tekinthető, azt állítja, hogy saját regénye megírásának folytatását nagyban inspirálta:

Miss Edgeworth messzi és jól megszolgált híre [volt], kinek írlandi karakterei oly sokat tettek azért, hogy megismertessék az angolokkal vidám és jólelkű írországi szomszédaiak jellemét, oly sokat, hogy igazán mondhatjuk, az író talán egymaga többet

tett az Únió beteljesítéséért, mint valamennyi törvény együttvéve, melyek kimondását követték. [...] Miss Edgeworthnek sikerült elérnie Írország érdekében -- valamit, ami bennszülött lakosait kedvezőbb fényben mutatná be a testvérkirályság lakosainak, mint aminőbe eladdig helyeztettek, s amely rokonszenvet kelthet érényeik iránt, s megbocsátást szerezhet gyarlóságaiknak.³¹

Az „Únió beteljesítése” Scott szóhasználatában olyan pozitív hatásokra utal, mint a megcsontosodott feudális gazdálkodás megreformálása, az őslakos ír bérlők helyzetének könnyítése és az angol-ír viszony javítása, melyeket Edgeworth-nek az Únió után szerzett, az ír társadalmi osztályokkal foglalkozó „nemzeti történetei” programul tűztek ki. Edgeworth ír tárgyú regényeit érdemes lenne összevetni korabeli magyar regényekkel; egy ilyenfajta kutatás ígéretes lenne az egykor gyarmati, félgymarmati sorban élő kisebb európai népek irodalmi fejlődése közötti párhuzamok sokoldalú feltérképezésében.

Jegyzetek

¹ Seamus DEANE, *A Short History of Irish Literature*. London: Hutchinson & Co., 1986. 30.

² Uo.

³ Gerry SYMTH, *The Novel and the Nation: Studies in the New Irish Fiction*. London. Pluto Press, 1997. 19, 20.

⁴ William J. McCORMACK, „Setting and Ideology: with Reference to the Fictions of Maria Edgeworth”. *Ancestral Voices: The Big House in Anglo-Irish Literature*. Szerk. Otto Rauchbauer. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag, 1992. 33-60. 45.

⁵ Maria EDGEWORTH, *A Rackrent kastély*. Ford. Kászonyi Ágota. *Tájfű: klasszikus angol kisregények*. Vál. Osztovíts Levente. Budapest: Európa könyvkiadó, 1968. 7-72. 8.

⁶ Vö. Julian MOYNAHAN, *Anglo-Irish. The Literary Imagination in a Hyphenated Culture*. Princeton, N. J.: Princeton UP, 1995. 9.

⁷ Maria EDGEWORTH, *Castle Rackrent and The Absentee*. Hertfordshire: Wordsworth Editions, 1994. 5.

⁸ Uo. 4.

⁹ MOYNAHAN, i. m. 12.

¹⁰ Derek HAND, *The History of the Irish Novel*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 68.

¹¹ EDGEWORTH, *A Rackrent kastély*. 12.

¹² Uo. 23.

¹³ Uo. 39-40.

¹⁴ Claire CONNOLLY, *A Cultural History of the Irish Novel, 1790-1829*. Cambridge:

Cambridge UP, 2012. 90.

¹⁵ Vö. Declan KIBERD, *Irish Classics*. London: Granta Books, 2000. 256.

¹⁶ HAND, i. m. 72.

¹⁷ Miranda BURGESS, „The national tale and allied genres, 1770s-1840s”. *The Cambridge Companion to the Irish Novel*. Szerk. John Wilson Foster. Cambridge: Cambridge UP, 2006. 46.

¹⁸ Henry JAMES, *Daisy Miller and The Turn of the Screw*. London: Penguin Books, 2012. 5.

¹⁹ EDGEWORTH, *Castle Rackrent and The Absentee*. 86.

²⁰ Uo. 63.

²¹ MOYNAHAN, i. m. 35.

²² EDGEWORTH, *Castle Rackrent and The Absentee*. 133.

²³ Vera KREILKAMP, „The novel of the big house”. *The Cambridge Companion to the Irish Novel*. Szerk. John Wilson Foster. 63.

²⁴ Thomas TRACY, *Irishness and Womanhood in Nineteenth-century British Writing*. Farnham: Ashgate Publishing, 2013. 26.

²⁵ Uo. 27.

²⁶ Anne CLUNE, „Maria Edgeworth and the Native Irish”. *Hungarian Journal of English and American Studies* 1.2 (1995): 22.

²⁷ CONNOLLY, i. m. 60.

²⁸ EDGEWORTH, *Castle Rackrent and The Absentee*. 278.

²⁹ Vö. CONNOLLY, 151.

³⁰ Maria EDGEWORTH, *Tales and Novels*. Project Gutenberg, eBook. 4.

³¹ Walter SCOTT, *Waverly*. Ford. Bart István, Tandori Dezső. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1986. 10-11.

